

Sosyal Bilgiler Dersine Özgü Okuryazarlık Becerileri Üzerine Bir Uygulama (An Action Research Intended for Developing Literacy Skills in Social Studies Course)

Başak Göfner^a, Yücel Kabapınar^b

(a) İstanbul Fuat Sezgin Bilim ve Sanat Merkezi, Sınıf Öğretmeni

(b) Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, İstanbul

Özet

Okullarda, derslerle okuryazarlık becerilerini ilişkilendirmenin öğrencilerin hem ders başarılarını arttıracak hem de okuryazarlık becerilerini geliştireceği düşünülmektedir. Yapılan eylem araştırması bu düşüncenin doğru olup olmadığı ile ilgili verileri toplamayı, analiz etmeyi ve değerlendirmeyi içermektedir. Araştırmanın amacı, ‘İlkokul 4. sınıf öğrencileri için sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerileri açısından, öğrencilerin uygulama öncesi ve uygulama sonrası durumları nasıldır?’ sorusuna yanıt bulmaktır. Araştırma, nitel bir çalışma olup eylem araştırması deseni temelinde tasarlanmıştır. Araştırma, İstanbul ili Üsküdar ilçesindeki bir ilkokulun 4. sınıfında gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, uygulamanın yapıldığı sınıfın sınıf öğretmenidir. Araştırmanın yapıldığı sınıftaki öğrenci sayısı 29’dur. Araştırmaya sınıftaki öğrencilerin tamamı dâhil edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak; etkinlik formları, algı anketleri, öğrenci günlükleri, araştırmacı günlüğü, öğrenci ve veli görüşmeleri kullanılmıştır. Sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerilerinde uygulama sonrasında olumlu yönde değişim olmuştur. Gecikmiş son algı anketinden elde edilen bulgular incelendiğinde, öğrencilerin bazı beceriler açısından son algı anketine göre daha fazla geliştiği görülmüştür. Bu durumun, uygulamalar tamamlandıktan sonra da, öğrencilerin okuryazarlık bakış açısını korumalarından ve bu sayede kendilerini geliştirmeye devam etmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırma bulguları, alan okuryazarlığı uygulamalarının öğrencilerde hem alana ilişkin öğrenmelerin gerçekleşmesine hem de okuryazarlık becerilerinin gelişimine katkı sağladığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Okuryazarlık, alan okuryazarlığı, sosyal bilgiler

Abstract

It has been thought that correlating literacy skills together with lessons is expected to improve both students skills on lessons and their literacy skills. Action research involves gathering datas, analyzing and evaluating it in order for checking that this theory is true or not. The question, ‘Is there any noticeable change for primary school 4th grade students in terms of literacy that are necessary especially social studies before and after the literacy practices applied?’ has been surveyed. This research is a kind of qualitative practice and designed as action research. This research has been carried out at a school in Uskudar province of Istanbul city. Researcher is the teacher of the class that the research applied. Number of students in the class is 29 and all students were included to this research. Activity forms, perception surveys, students’ diaries, researcher’s diary and interviews conducted with parents and students were used as data collection tool in this research. When findings were examined in the light of research, changes in positive way were observed for literacy skills that are necessary especially social studies. When the findings were examined from the delayed last perception questionnaire, it is observed that there were some changes on the positive way for the students in terms of some skills. The students keeping the some literacy perspective even after the completion of the application of techniques and thus keeping developing themselves on this issue has been thought is the reason of this situation. Research finding regarding to content area literacy practices indicate that it contrubutes both for literacy skills and for content knowledge.

Keywords: Literacy, content area literacy, social studies

1. Giriş

Okuryazarlık günümüzde, okuma ve yazma faaliyetlerinin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Toplumların gelişmesi ile beraber okuryazarlıkla ilgili beklentiler de artmıştır. Günümüzde okuryazarlık; bilgi, beceri ve sosyal normları anlamamızı, birbirimizle paylaşmamızı, yorumlayabilmemizi ve kendi kültürümüzde bulunan semboller sistemini kullanarak bizden sonraki nesillere aktarmamızı sağlayacak araç olarak görülmektedir (Altun ve Güner, 2005). Önceden okuryazar dendiğinde; okuma ve yazması olan kişiler anlaşılırken artık kavram, sözcükleri, teknolojiyi, dünyayı okuyan kişileri ifade etmektedir. Kişiler için artık okuryazardır ya da okuryazar değildir diye bir kategorileştirme söz konusu değildir. Okuryazarlık bir beceri alanına dönüşmüştür ve kişi kendisini bu alanda ne kadar geliştirirse o kadar okuryazar hale gelmektedir. Bu beceri alanında gelişmenin sonu ise yoktur.

Alan okuryazarlığı da okuryazarlık türlerinden birisidir. Alan okuryazarlığı, fen bilimleri, sosyal bilgiler ve matematik gibi derslerde bir dizi medyayı okuma, yazma, oluşturma ve sunma yeteneğidir (Altieri, 2011). Alan okuryazarlığı, okuryazarlık kavramındaki değişime okulların ayak uydurma ihtiyacı ile ortaya çıkmıştır. Alan okuryazarlığı anlayışına göre, sadece Türkçe dersinde değil, tüm derslerde öğrencilerin farklı okuryazarlık ihtiyaçları bulunmakta ve bu ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir.

Dünyada alan okuryazarlığı ile ilgili pek çok araştırmaya rastlanmasına rağmen Türkiye’de -ulaşılabilir kaynakların sınırlılığı içerisinde- alan okuryazarlığı ile doğrudan ilgili çalışmalara rastlanmamıştır. Alan okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye ilişkin çalışmaların dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaygınlaşmaya ihtiyacı olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi, okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulan derslerden birisidir. Yeni sosyal bilgiler programı incelendiğinde, programda diğer derslerle birlikte kazandırılması gereken 9 becerinin ve sosyal bilgiler dersine özgü 6 becerinin olduğu görülmektedir (MEB, 2010). Programda yer alan “Eleştirel Düşünme Becerisi”, “İletişim Becerisi”, “Araştırma Becerisi”, “Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi”, alan okuryazarlığı ile doğrudan ilişkili beceriler olarak yorumlanmıştır. Sosyal bilimlerin fen bilimleri gibi her zaman ve her yerde geçerli kurallar içermemesi “görecelilik” kavramının öğrencilere öğretimini gerektirir. Sosyal bilimlerde bir konuda tüm belge ve kanıtlara ulaşma olanağı yoktur. Ulaşılan belgenin güvenilirliğinden de şüphe duyulabilir. Bu sebeple öğrencilere birincil ve ikincil kaynaklarla ilgili bilgi verilmelidir. Öğrenciler mümkün olan tüm durumlarda birincil kaynaklara ulaşabilme yoluna gitmelidir. Sosyal bilimlerde olay ve olguların kendine özgü özellikler taşıması, genelleme yapma anlayışından uzaklaşmayı gerektirir. Alan okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye yönelik yapılan çalışmalarda, sosyal bilimlerin yöntemsel özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Geliştirilmesi gereken okuryazarlık becerileri dersten derse hatta konudan konuya farklılık gösterebilir. Sosyal bilgiler dersinde tarihi konular işlenirken, araştırmalarda kullanılan kaynaklara ilişkin becerilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulurken; coğrafi konular işlenirken, grafik ve tablo okuyabilme, bilgiyi bir formdan başka bir forma çevirme gibi becerilerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulur. Tüm alanlarda ortak olan ve alana özgü okuryazarlık ihtiyaçlarının belirlenmesi ve derslerin buna göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Alan okuryazarlığı becerilerini geliştirme odaklı olan bu çalışmada amaç; okuryazarlık becerilerini düzenleyerek, etkinliklerin içine doğal yollardan katmaktır. Araştırmada, ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde bir ünite ele alınmış, üniteye hangi okuryazarlık becerilerinin geliştirilebileceği belirlenmiş, alan bilgisi ile okuryazarlık becerilerini aynı anda geliştirme fırsatı sunan etkinlikler tasarlanmış ve tüm bu tasarımların bir 4. sınıfta uygulaması yapılmıştır. Araştırmada yapılan uygulama sonuçlarına da yer verilmiştir. Yapılan bu araştırmanın, alan okuryazarlığı uygulamaları ile ilgili ülkemizde model olma özelliği taşıması bakımından, alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma; araştırmacının doktora tezinden üretilmiştir. Tezin farklı boyutları da vardır. Bu çalışmada; araştırmanın, sosyal bilgiler dersine özgü okuryazarlık becerileri boyutuna yer verilmiştir. Bu kapsamda; araştırmanın amacı, ‘İlköğretim 4. sınıf öğrencileri için sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerileri

açısından, öğrencilerin uygulama öncesi ve uygulama sonrası durumları nasıldır?’ sorusuna yanıt bulmaktır.

2. Yöntem

Araştırmada sosyal bilimlerin doğasına uygun olduğu düşünüldüğünden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011), nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklinde tanımlamıştır (s.38). Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilme sebebi, sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerini geliştirme çalışmasının sınıfın doğal ortamında gerçekleşmesi ve sürecin gerçekçi ve bütüncül bir şekilde araştırmaya aktarılacak istenmesidir. Nitel araştırmaların; kültür analizi, olgu bilim, kuram oluşturma, durum çalışması ve eylem araştırması gibi farklı desenlerle kurgulanması mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 70-78). Bu çalışma için, eylem araştırması deseni uygun görülmektedir. Eylem araştırması okullarda; gerçek bir problemi çalışma imkânı sunar, uygulamaların nasıl geliştirilebileceğini konu edinir ve geliştirilmesi planlanan uygulamaların sistematik gözlemini yapmayı gerektirir. Eylem araştırması süreci; bir araştırma alanı tanımlamakla başlar, devamında tanımlanan alanla ilgili veriler toplanır ve analiz edilir. Bu süreç tamamlandıktan sonra bulgular değerlendirilir ve gerekirse yeni bir eylem planı hazırlanır. Bir araştırma deseni olarak eylem araştırmasının rolü; eğitim araştırmaları ve öğretim uygulamaları arasındaki boşluğa köprü kurmaaktır. Araştırmacı, eylem araştırmasının, uygulamayı geliştirmenin bir yolu olarak görülme özelliğinin kendi çalışması için uygun olduğunu düşünmüştür. Araştırmacı sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerini geliştirmeyi hedeflediğinden araştırma ve uygulamanın bir arada olmasını olanaklı kılan eylem araştırması deseni araştırmasının doğası ile örtüştürmektedir. Eylem araştırması kendi içinde türlere ayrılır. Berg (2001) bu türleri aşağıdaki gibi sıralamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 296):

Teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırması

Uygulama/karşılıklı işbirliği/tartışma odaklı eylem araştırması

Özgürleştirici/geliştirici/eleştirel eylem araştırması

Araştırmada, teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırması türü kullanılmıştır. Bu türde amaç, kurgulanmış bir çerçeve içinde yapılan uygulamayı değerlendirmektir; yani sürecin betimlenmesi araştırmanın temel amacıdır (Yıldırım, Şimşek, 2011, s. 296). Araştırma amacı ile teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırmasının örtüştüğünün düşünülme sebebi; araştırmada, sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık becerilerini geliştirmeye yönelik kurgulanmış bir çerçevenin olması ve araştırma sürecinin bu çerçeveye uygun yürütülmesidir. Araştırma bulgularında ise sürece ilişkin betimlemelere yer verilmektedir.

Çalışma grubu, 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Üsküdar ilçesinde bulunan bir devlet okulunda 29 öğrencisi olan bir 4. sınıfın öğrencileri ve velileridir. Öğrencilerin tamamı 9-10 yaş aralığındadır. Araştırmanın örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tercih edilmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesinde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan durumu seçer (Yıldırım, Şimşek, 2011). Eylem araştırmaları öğretmenlerin kendi sınıflarında araştırma yapmalarına olanak sağladığından (Johnson, 2014, s. 25), araştırmanın araştırmacının kendi sınıfında yapılması uygun görülmüştür.

Verilerin toplanmasında hangi veri toplama araçlarına ihtiyaç duyulduğunu belirlemek için araştırmanın amacı ve deseni göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak; ön algı anketi, son algı anketi ve gecikmiş son algı anketi, etkinlik formları/çalışma yapıtları, öğrenci ve veli görüşmeleri, araştırmacı günlüğü ve öğrenci günlüğü kullanılmıştır.

Veriler nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlemesinde güvenilirliği test edebilmek için veriler iki araştırmacı tarafından kodlanmıştır. Kodlamayı yapan ikinci

araştırmacı, sınıf öğretmenliği doktora programında doktora öğrencisidir ve aynı zamanda sınıf öğretmenliği yapmaktadır. İkinci araştırmacı verilerin %30'unu kodlamıştır. Güvenirlilik değeri hesaplanan veri toplama araçlarının, uzlaşma değerleri %70'den büyüktür. Bu sebeple, yapılan analizlerin görece güvenilir olduğu söylenebilir.

3. Bulgular

Bu bölümde sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli olduğu düşünülen okuryazarlık becerilerine ilişkin bulgular alt başlıklara ayrılarak analiz edilmiştir.

3.1. Kaynakların Güvenilirliğini Kontrol Etme

Kaynakların güvenilirliğini kontrol etme, sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerisi olarak ele alınmıştır. Karşımıza çıkan her kaynağın güvenilir kaynak olmadığı, özellikle internet ortamında arama motoru ile yaptığımız aramalarda karşımıza çıkan sayfalarda bilgi kirliliğinin olabileceği üzerinde eylem araştırması sürecinin başından itibaren durulmuş; bu sebeple mümkün olan tüm etkinliklerde bu beceriyi geliştirmeye yönelik çalışmalara yer verilmiştir. 3., 4., 7. ve 8. etkinliklere ilişkin rubriklerde *araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma*, değerlendirme kriteri olarak yerini almıştır.

Tablo 1. “Kaynakların Güvenilirliğini Kontrol Etme” Alt Becerisinin Etkinliklerde Değerlendirilmesi (N=29)

Etk. No	Değerlendirme Kriteri	Düzeyler			
		Nitelikli	Orta	Geliştirilmeli	Gelmeyen
2	Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma	6	10	4	9
3	Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma	12	9	1	6
7	Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma	10	11	7	1
8	Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma	12	4	6	7

2. etkinlik olan “Broşür Hazırlama” etkinliğine 20 öğrenci katılmıştır. Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusunda 6 öğrencinin çalışması nitelikli, 10 öğrencinin çalışması orta nitelikte, 4 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilen öğrenciler çalışmalarında kaynak belirtmemiştir. 9 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, çalışmaları nitelikli olarak değerlendirilen öğrenci sayısının, etkinliğe katılan öğrenci sayısına göre yarıdan az olduğu görülür. Bu durum olağan kabul edilebilir, çünkü öğrenciler kaynak ve kaynakça kavramları ile ilk kez karşılaşmakta ve çalışmalarında ilk kez kullanmaktadır.

3. etkinlik olan “Değişim: Nasıl? – Neden?” etkinliğine 23 öğrenci katılmıştır. Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusunda 12 öğrencinin çalışması nitelikli, 9 öğrencinin çalışması orta

nitelikte, 1 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilen öğrenci çalışmasında kaynak belirtmemiştir. 6 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, çalışmaları nitelikli olarak değerlendirilen öğrenci sayısının, etkinliğe katılan öğrenci sayısının yaklaşık yarısı kadar olduğu görülür. Öğrencilerin araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusundaki becerilerinin bir önceki etkinliğe göre arttığı görülmektedir. Bu artışın sebebinin bir önceki etkinlikte ilgili beceriyi geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

7. etkinlik olan “Şiir Tamamlama” etkinliğine 28 öğrenci katılmıştır. Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusunda 10 öğrencinin çalışması nitelikli, 11 öğrencinin çalışması orta nitelikte, 7 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilen öğrenciler çalışmalarında kaynak belirtmemiştir. 1 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, istenen düzeyde başarı gösteren öğrenci sayısının, etkinliğe katılan öğrenci sayısının yarısından azı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusundaki becerileri bu etkinlikte düşük kabul edilmektedir. Bu durumun, öğrencilerin ilgili etkinlikte kaynakça yazımına gereken önemi vermemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir

8. etkinlik olan “Gazete Hazırlıyoruz” etkinliğine 22 öğrenci katılmıştır. Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusunda 12 öğrencinin çalışması nitelikli, 4 öğrencinin çalışması orta nitelikte, 6 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilen öğrenciler çalışmalarında kaynak belirtmemiştir. 7 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, istenen düzeyde başarı gösteren öğrenci sayısının, etkinliğe katılan öğrenci sayısının yaklaşık yarısı kadar olduğu görülür. Öğrencilerin araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusundaki becerilerinin bir önceki etkinlikle aynı olduğu görülmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma konusunda süreç içerisinde nitelikli değerlendirilen çalışma sayısının, çalışmaya katılan öğrenci sayısının yarısı ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Çalışmaları nitelikli kabul edilen öğrenciler tüm etkinliklerde genel olarak aynı öğrencilerdir. Araştırmacı gözlemlerine göre öğrenciler, araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanmaları gerektiğini etkinlikler süresince anlamışlardır. Ancak, kaynakça oluşturmak etkinlik sürecinde karşılaştıkları bir uygulamadır. Çalışmaları orta nitelikte ya da geliştirilmeli düzeyinde kabul edilen öğrenciler, kaynakça oluşturmayı yeni bir görev olarak görmekte ve yazı yazmaktan genel olarak sıkıldıklarından etkinliğin kaynakça oluşturma kısmını geçiştirmeyi tercih etmektedirler. Araştırma yaparken güvenilir kaynaklar kullanma ve kaynak gösterme üst düzey akademik beceriler gerektirmektedir. Öğrencilerin etkinlikler sürecinde karşılaştıkları bu becerilerin gelişiminin uzun zamanda tamamlanacağı düşünülmektedir.

Bilgi kirliliğinin oldukça problem olduğu günümüzde, öğrencilerde kaynakların güvenilirliğini kontrol etme becerisinin geliştirilmesinin zorunluluk olduğu söylenebilir.

3.2. Birincil ve İkincil Kaynaklar Arasındaki Farkı Bilme

Birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkı bilme alt becerisine yönelik çalışmalara 2. etkinlikte ve algı anketlerinde yer verilmiştir. 2. etkinlik olan “Broşür Hazırlama” etkinliğine katılan ve etkinliğe ilişkin formdaki soruları yanıtlayan öğrenci sayısı 27’dir. Etkinlik işlenirken yapılan bir uygulamada, öğrencilere birincil kaynaklar ve ikincil kaynaklar öğretilmeye çalışılmıştır. Etkinlik sonunda 5 tane bilgi düzeyinde sorudan oluşan form aracılığıyla öğrencilerin birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkı bilip bilmediklerini ölçmek hedeflenmiştir.

Tablo 2. “Birincil ve İkincil Kaynaklar Arasındaki Farkı Bilme” Alt Becerisinin 2. Etkinlikte Değerlendirilmesi (N=29)

Etkinlik Numarası	Değerlendirme Kriteri	Düzeyler			
		Nitelikli	Orta	Geliştirilmeli	Gelmeyen
2	Birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkı bilme	24	2	1	2

Etkinlikte, 24 öğrencinin sorulara verdiği cevaplar nitelikli, 2 öğrencinin cevapları orta nitelikte, 1 öğrencinin cevapları ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir.

Sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin genelinin birincil ve ikincil kaynakların ne olduğunu öğrendikleri düşünülmektedir. Araştırmacı gözlemlerine göre de öğrenciler birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkı öğrenmişlerdir. Çünkü etkinlikler devam ederken birincil ve ikincil kaynak kavramları kullanıldığı zaman, öğrenciler bildiklerini belli eder şekilde yorumlar yapmışlardır. Devam eden etkinlikler esnasında, herhangi bir kaynaktan bahsedildiğinde, konu birincil ya da ikincil kaynak olmamasına rağmen, öğrencilerin kendi aralarında ve sınıf genelinde bu kaynağın hangi tür kaynak olduğu ile ilgili konuştukları gözlemlenmiştir.

3.3. Sosyal/Tarihi Bir Konu ile İlgili Birden Fazla Kaynak İnceleme

Sosyal/tarihi bir konu ile ilgili birden fazla kaynak inceleme, sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerisi olarak ele alınmıştır. Kaynak taramanın gerekliliği üzerinde eylem araştırması sürecinin başından itibaren durulmuş; bu sebeple mümkün olan tüm etkinliklerde bu beceriyi geliştirmeye yönelik çalışmalara yer verilmiştir. 3., 4., 7. ve 8. etkinliklere ilişkin rubriklerde *farklı kaynaklardan yararlanma*, değerlendirme kriteri olarak yerini almıştır.

Aşağıdaki tabloda etkinliklerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. “Sosyal/Tarihi Bir Konu ile İlgili Birden Fazla Kaynak İnceleme” Alt Becerisinin Etkinliklerde Değerlendirilmesi (N=29)

Etk. No	Değerlendirme Kriteri	Düzeyler			
		Nitelikli	Orta	Geliştirilmeli	Gelmeyen
3	Farklı kaynaklardan yararlanma	8	13	2	6
4	Farklı kaynaklardan yararlanma	16	4	4	5
7	Farklı kaynaklardan yararlanma	16	3	9	1
8	Farklı kaynaklardan yararlanma	11	5	6	7

3. etkinlik olan “Değişim: Nasıl?–Neden?” etkinliğine 23 öğrenci katılmıştır. Araştırma yaparken farklı kaynaklardan yararlanma konusunda 8 öğrencinin çalışması nitelikli, 13 öğrencinin çalışması orta nitelikte, 2 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli olarak değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli olarak değerlendirilen öğrencilerden birisi çalışmasında kaynak belirtmemiş, diğeri ise sadece bir kaynak kullanmıştır. 6 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, çalışması nitelikli olarak kabul edilen öğrenci sayısının 23 öğrenciden sadece 8’i olduğu görülür. Öğrencilerin araştırma yaparken farklı kaynaklardan yararlanma konusunda bu etkinlik için istenen düzeyde olmadıkları söylenebilir. Bu durumun, etkinliğin, belirtilen kazanımla ilgili ilk etkinlik olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

4. etkinlik olan “Çok Sesli Söz Korosu” etkinliğine 24 öğrenci katılmıştır. Etkinlikte öğrencilerden tarihte Türklerin yaygın olarak oynadığı oyunları araştırmaları, araştırma sonunda elde ettikleri bilgileri kullanarak belirtilen kriterlere uygun bir ürün ortaya çıkarmaları istenmiştir. Etkinliğin araştırma kısmı bireysel olarak, ürün ortaya koyma kısmı ise grup çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Bir konu ile ilgili birden fazla kaynaktan yararlanma konusunda 16 öğrencinin çalışması nitelikli, 4 öğrencinin çalışması orta nitelikte, 4 öğrencinin çalışması ise geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilmiştir. Geliştirilmeli düzeyinde değerlendirilen öğrenciler çalışmalarında kaynak belirtmemiştir. 5 öğrenci ise o gün okula gelmemiştir.

Uygulamalar boyunca, araştırma yaparken farklı kaynaklar kullanmanın neden gerekli olduğu vurgulanmış; tarihi dokümanlarda aynı konuda farklı materyallerde farklı bilgilerin olabileceği örneklerle açıklanmıştır. Öğrencilerin konunun önemini kavramalarına rağmen, hazırladıkları çalışmalara bu durumun istenen düzeyde yansımadağı görülmektedir. Çünkü farklı kaynaklardan yararlanmak, yaptıkları çalışmayı hazırlama süresinin uzamasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda farklı kaynaklardan yararlanmak; analiz, sentez, değerlendirme gibi üst düzey bilişsel beceriler gerektirmektedir. Araştırma sürecinde öğrencilerin, çalışmaları daha kısa sürede ve daha az emek harcayarak hazırlayabilmek için araştırma yaparken farklı kaynaklardan yararlanma sorumluluğunu göz ardı edebildiği gözlemlenmiştir.

Kaynakların güvenilirliğini kontrol etme, sosyal bilgiler dersinde okuryazarlık adına önemli bir beceridir. Ön algı anketinde kaynakların güvenilirliğini kontrol etme adına herhangi bir ifade kullanılmazken, son algı anketinde ve gecikmiş son algı anketinde bu tür ifadelerin kullanılması

öğrencilerin uygulama esnasında bu beceriyi edindiklerinin göstergesi olarak düşünülebilir. Tarihi dokümanlarda aynı konuda farklı bilgilere rastlamak mümkündür. Eylem araştırması sürecinde öğrencilere sosyal bilimlerin özelliklerinden bahsedilmiş; **görecelilik** kavramına vurgu yapılmıştır. Bir konu ile ilgili birden fazla kaynak taramak, doğru bilgiye ulaşmada önemli bir yol gösterici olarak görülmüş ve etkinliklerde buna yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Öğrencilerin bu konuda, uygulamalar yapılamadan önce pek bilgi sahibi olmadıkları, uygulamaların konu ile ilgili öğrencilerin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal bilgiler dersinde özellikle gerekli okuryazarlık becerileri olarak, araştırma sürecinde, araştırmalarda kullanılan kaynaklara ilişkin öğrencilerin sahip olmaları gereken beceriler ele alınmıştır. Araştırmalarda kullanılan kaynaklara ilişkin beceriler; kaynakların güvenilirliğini kontrol etme, birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkı bilme, sosyal/tarihi bir konu ile ilgili birden fazla kaynak inceleme alt becerileri altında incelenmiştir.

Kaynakların güvenilirliğini kontrol etmenin ve sosyal/tarihi bir konu ile ilgili birden fazla kaynak incelemenin gerekliliğinin öğrenciler tarafından öğrenildiği düşünülmektedir. Ancak öğrencilerden bu alanlardaki becerilerini gözlemlemek için araştırmalarına kaynakça eklemeleri istendiğinde, genellikle sınıftaki öğrenci sayısının yarısının “nitelikli” kabul edilen ürünler hazırladıkları görülür. Çalışmaları orta nitelikte ya da geliştirilmeli düzeyinde kabul edilen öğrenciler, kaynakça oluşturmayı yeni bir görev olarak gördüklerinden ve yazı yazmaktan genel olarak sıkıldıklarından etkinliğin kaynakça oluşturma kısmını geçiştirmeyi tercih etmişlerdir. Öğrencilerin, araştırmalarda kullanılan kaynaklarla ilgili çalışmaları yapmanın gerekliliğinin bilincine varmaları durumunda, araştırmalarına bu konuda daha fazla önem verecekleri düşünülmektedir. Birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki farkın süreçte öğrenildiği gözlemlenmiştir. Öğrenciler, araştırmalarda kullanılan kaynaklara ilişkin becerilerin gelişimine dönük etkinliklerle, eylem araştırması sürecinde karşılaşmışlardır. Yani araştırma öncesi, bu becerilerin gelişimine dönük herhangi bir etkinlik yapmamışlardır. Bu sebeple, eylem araştırması sürecinde, bu becerilerin gelişimine dönük pek çok etkinlik yapılmıştır.

Araştırmada, sosyal bilgiler dersi ile okuryazarlık becerilerini ilişkilendirmeye dönük bir model önerilmiş ve buna dönük bir uygulama yapılmıştır. Vaughn, Swanson ve Roberts (2013), araştırmalarında, sosyal bilgiler öğretmenlerine, alan okuryazarlığı becerilerini öğrencilerde nasıl geliştireceklerine dönük bir eğitim vermiş, eğitimin sonunda öğretmenlerin sınıfta uygulama yapmalarını sağlamışlardır; Connor ve diğerleri (2016), araştırmalarında, fen bilimleri ve sosyal bilgiler öğretiminde ana sınıfından 4. sınıf öğrencilerine kadar uygulanabilecek bir alan okuryazarlığı tasarımı geliştirmiş ve geliştirilen tasarımı uygulamışlardır; Clark ve Lott (2017), araştırmalarında, “öğrenme çemberi” modeli tasarlayıp bu tasarıma dönük bir uygulama gerçekleştirmişlerdir; Lai, Wilson,

McNaughton ve Hsiao (2014), araştırmalarında, okuryazarlık projesinin, okuduğunu anlamaya ve okul başarısına etkisi üzerine çalışmışlardır. Yukarıda sıralanan çalışmaların ortak noktası, okuryazarlık becerileri ile alan öğretimini birleştirmeye dönük bir tasarım yapıp bunun okullarda uygulanmasını sağlamaktır. Çalışmaların tamamının ortak sonucu, yapılan tasarımların, okuryazarlık becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı ve alan öğrenmeye yardımcı olduğu yönündedir. Araştırmanın geneli değerlendirildiğinde, araştırma bulgularının yukarıda sıralanan çalışmaların bulguları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğrencilerde alan okuryazarlığı becerilerinin gelişiminin, yapılan sınıf içi uygulamalarla mümkün olduğu araştırma sürecinde görülmüştür. Alan okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye dönük etkinlik tasarımının tüm öğretmenler tarafından yapılabileceği düşünülmektedir. Bunu için gerekli olan tek şey, becerilerle ilgili bilgi sahibi olmaktır. Öğretmenlere, konu ile ilgili gerekli araştırmaları yaptıktan sonra, alan okuryazarlığı becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler tasarlayıp sınıflarında uygulamaları önerilebilir.

Kaynakça

- Altieri, J. L. (2011). *Content counts! Developing disciplinary literacy skills, K-6*. Newark: International Reading Association.
- Altun, A. ve Güner, M. D. (2005). Tekli okuryazarlıktan çoklu okuryazarlığa doğru: medya okuryazarlığı. A. Altun ve S. Olkun (Ed.) *Güncel gelişmeler ışığında: Matematik fen teknoloji yönetim* (s. 177-190). Ankara: Anı.
- Clark, S. K. ve Lott, K. (2017). Integrating science inquiry and literacy instruction for young children. *The Reading Teacher*, 0, 1-10.
- Johnson, A. P. (2014). *Eylem araştırması el kitabı*. (Y. Uzuner ve M. Ö. Anay, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lai, M. K., Wilson, A., McNaughton, S. ve Hsiao, S. (2014). Improving achievement in secondary schools: Impact of a literacy project on reading comprehension and secondary school qualifications. *Reading Research Quarterly*, 49(3), 305-334.
- MEB. (2010). *Sosyal bilgiler dersi (4-5. Sınıflar) öğretim programı ve klavuzu*. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx> adresinden 18.06.2016 tarihinde alınmıştır.
- Vaughn, S., Swanson, E. A. ve Roberts, G. (2013). Improving reading comprehension and social studies knowledge in middle school. *Reading Research Quarterly*, 48(1), 77-93.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.